
Búsetutilhögun eftir skilnað, átök milli foreldra og heilsufarslegar langtímaafleiðingar fyrir skilnaðarbörn

William V. Fabricius & Linda J. Luecken

Búsetutilhögun eftir skilnað, átök milli foreldra og heilsufarslegar langtímaafleiðingar fyrir skilnaðarbörn

William V. Fabricius & Linda J. Luecken

LYKILORÐ

SKILNAÐUR FORSJÁ ÁTÖK HEILSA FEÐUR

ÚTDRÁTTUR

Höfundarnir prófuðu lífsálfélagsfræðilegt líkan þar sem langtímasamband ungs fólks á fullorðinsaldri við feður og áframhaldandi streita í tengslum við skilnað foreldra þeirra miðlaði tengslunum milli truflunar á foreldrauppeldi (þ.e. berskjöldunar fyrir átökum foreldra fyrir skilnað og allt að fimm árum eftir hann, og lengd tímans með föður þeirra eftir skilnaðinn) og vísbendinga um heilsu þeirra. Háskólanemar sem voru undir 16 ára aldri þegar foreldrar þeirra skildu, ($n = 266$) tóku þátt í rannsókninni. Niðurstöðurnar studdu líkanið. Því lengur sem börnin dvöldu hjá feðrum sínum eftir skilnað, því betra var samband þeirra við þá, óháð foreldraátökunum. Því meiri sem foreldraátökin voru, þeim mun verra var sambandið við feður þeirra og þeim mun meiri var andleg vanlíðan þátttakendanna vegna skilnaðarins, óháð því hversu lengi þeir höfðu dvalið hjá föðurnum. Slæmt samband föður og barns og meiri vanlíðan voru á sama hátt fyrirboði verri heilsu. Engin víxlverkun var milli berskjöldunar fyrir foreldraátökum og tímans með föðurnum; þannig hafði meiri tími með föðurnum jákvæð áhrif, óháð því hvort átökin í fjölskyldunum voru mikil eða lítil, og meiri berskjöldun fyrir átökum foreldra hafði skaðleg áhrif, óháð tímanum með föðurnum.

Titill: Búsetutilhögun eftir skilnað, átök milli foreldra og heilsufarslegar langtímaafleiðingar fyrir skilnaðarbörn

Upprunalegur titill: Postdivorce Living Arrangements, Parent Conflict, and Long-Term Physical Health Correlates for Children of Divorce

Höfundur:

William V. Fabricius,

Sálfræðideild Ríkisháskóla Arizona.

Linda J. Luecken,

Sálfræðideild Ríkisháskóla Arizona.

Niðurstöðurnar voru kynntar á fundum, sem haldnir eru á tveggja ára fresti á vegum Félags um rannsóknir á þroska barna í Atlanta, Georgíuríki, í apríl 2005.

Bréf varðandi greinina má send til William V. Fabricius, Department of Psychology, Arizona State University, Box 871104, 950 South McAllister, Room 237, Tempe, AZ 85287-1104. Netfang: William.Fabricius@asu.edu

Tegund: Ritrynd vísindarannsókn

Flokkur: Áhrif á börn

Ritverk: Journal of Family Psychology

Útgáfa: 2007, bindi 21, tölublað 2, blaðsíður 195-205

Höfundarréttur © American Psychological Association

Stafrænt kennimerki: <https://doi.apa.org/doi/10.1037/0893-3200.21.2.195>

Saga: Móttækin 25. maí 2005; endurskoðuð 3. júlí 2006; samþykkt 12. júlí 2006.

Þýðing, vinnsla og útgáfa: Foreldrafnrétti

Frekari upplýsingar: www.foreldrafnretti.is

Innan þroskarannsóknna og þroskasálfræði er vaxandi svið þar sem fjallað er um langtímaáhrif ófullnægjandi foreldrauppeldis á viðkvæmni fyrir streitutengdum líkamlegum sjúkdómum (til frekari glöggvunar, sjá Luecken & Lemery, 2004; Maunder & Hunter, 2001; Troxel & Matthews, 2004). Í þessari nýju hugtekningu geta áhættuþættir í uppeldi ungra barna – svo sem mikil átök í fjölskyldu, ofbeldi, geðveiki foreldris og skilnaður – hjálpað okkur að staðfesta varanlega vanstjórn á lífeðlisfræðilegum streituvíðbrögðum barnsins, sem stuðla að meinsemdum í heila og líkama (McEwen & Wingfield, 2003) auk þess að stuðla að háþrýstingi, hjartasjúkdómum, smitsjúkdómum og öðrum veikindum (Markovitz & Matthews, 1991). Rannsóknir á afleiðingum eins af þessum áhættuþáttum – hjónaskilnaðar – hafa hins vegar venjulega beinst að sálfræðilegum og atferlisfræðilegum vandamálum, svo sem innhverfum og úthverfum röskunum hjá börnum. Í þessari rannsókn könnuðum við þætti í reynslu ungs fólks á fullorðinsaldri af skilnaði foreldra þeirra (t.d. hvort þau voru berskjölduð fyrir foreldraátökum og hversu lengi þau dvöldu hjá föður sínum eftir skilnaðinn), þætti sem benda til röskunar á foreldrauppeldinu, og könnuðum tengslin milli þessara upplifana og vísbendinga um langtímaáhrif þeirra á líkamsheilsuna.

Þótt áhrif foreldraátaka á líðan barna hafi verið í brennidepli í mörgum reynsluvísindalegum og fræðilegum rannsóknum vitum við minna um áhrif þess tíma sem barnið er með forræðislausu foreldri og mjög lítið um hvernig þessir tveir þættir orka hvor á annan. Þetta er óheppilegt vegna þess að dómstólar og stjórnvöld standa nú frammi fyrir þeirri mikilvægu spurningu varðandi forræði yfir börnum eftir skilnað, hvort aukin umgengni forræðislausra foreldra eða sameiginlegt forræði geti verið til góðs fyrir börn þegar foreldrarnir eiga í erjum. Sem stendur finna dómstólar og stjórnvöld fá svör við þessari spurningu í fræðiritum um rannsóknir á málinu.

Í þeim ritum sem birt hafa verið um hjónaskilnaði, eru mótsagnakenndar og ófullnægjandi niðurstöður um mikilvægi þess tíma sem börn eru með feðrum sínum ef þau eru ekki með fasta búsetu hjá þeim. Amato (1993) kannaði það sem ritað hefur verið um tíðni umgengni við feður, sem eru ekki lögheimilisforeldri, og velferð barna og fann 15 rannsóknir þar sem niðurstaðan var sú að tíð umgengni virtist hafa jákvæð áhrif á námsárangur, sálræna aðlögun, sjálfsálit og félags hæfni barnanna. Hins vegar var niðurstaðan sú í 10 rannsóknum að ekkert samband væri milli umgengni og vellíðunar barnanna og 7 rannsóknir bentu til þess að tengsl væru á milli tíðrar umgengni við feðurna og minni vellíðunar barnanna.

Amato og Rezac (1994) settu fram þá tilgátu að þær rannsóknir sem bentu til þess að tíð umgengni hefði góð áhrif, kynnu að eiga við um skilnaði þar sem foreldraátökin væru minni; þær rannsóknir sem bentu til þess að tíð umgengni hefði skaðleg áhrif, kynnu að eiga við um foreldra sem ættu í meiri erjum. Þau komust að því að gögn úr Landsrannsókn á fjölskyldum og heimilum í Bandaríkjunum staðfestu að hluta að víxlverkun væri milli tíðni umgengni við föður og foreldraátaka; nánar tiltekið bentu gögnin til þess að hvað drengi varðaði (en ekki stúlkur) væru tengsl á milli tíðari umgengni við föður¹ og færri alvarlegra hegðunarvandamála þegar erjur foreldranna voru litlar en vandamálin voru meiri þegar átökin voru mikil. Í nákvæmstu meindlegu endurtekningunni á þessari niðurstöðu komust Healy, Malley og Stewart (1990) að þeirri niðurstöðu að reglulegri (en ekki tíðari) heimsóknir til föður tengdust aukinni sjálfsvirðingu drengja og stúlkna þegar erjur foreldranna voru litlar, en minni sjálfsvirðingu ef átökin voru mikil. Þeir gátu sér þess til að börn kynnu að upplifa reglufestu í umgengni sem ósveigjanleika hjá foreldrum sem áttu í miklum erjum. Þessi víxlverkun var þó skammvinn Hún var aðeins til staðar 6 mánuðum eftir skilnað en ekki 18 mánuðum. Í enn einu dæminu um mótsagnirnar í fræðiritunum fundu Healy og fleiri gagnstætt mynstur fyrir

hegðunarvandamál skilnaðarbarna; nánar tiltekið voru tengslin á milli tíðari heimsóknna og færri vandamála aðeins til staðar þegar erjur foreldranna voru miklar og þessi tengsl héldust í 18 mánuði eftir skilnað. Kurdek (1986) komst að þeirri niðurstöðu að tíðar heimsóknir til föður á fyrsta ári eftir skilnað tengdust eingöngu betri sálrænni aðlögun barnsins ef foreldraátökin voru mikil. Niðurstöður Kurdeks um reglufestu og lengd heimsóknanna virtust mótsagnakenndar. Við vitum ekki um fleiri nýlegar rannsóknir sem byggjast á stærðfræðilegum greiningum á svipuðum víxlverkunum milli tíma með föður og foreldraátaka.²

Aðrir hafa haldið því fram að gæði tímans með feðrunum sé það sem skipti máli, ekki tíðnin. Í áhrifamikilli úttekt á 63 rannsóknum skömmu fyrir síðustu aldamót, fundu Amato og Gilbraith (1999) sterkari vísbendingar um að gæði tímans með föður, mælt út frá viðurkenndum uppeldisvenjum og tilfinningalegri nánd, hefðu meiri bein áhrif á námsvanda og innhverf og úthverf hegðunarvandamál heldur en tímamagnið, oftast mælt út frá tíðni umgenginnar. Þau vöktu hins vegar athygli á því að nýlegustu rannsóknirnar voru farnar að sýna aukin áhrif tímamagnsins.

Laumann-Billings og Emery (2000) settu fram þá tilgátu að tíðni umgengni við foreldri sem barnið býr ekki hjá,³ tengdist frekar langtímavanlíðan vegna skilnaðar en geð- og hegðunarröskunum. Þau hugsuðu sér vanlíðanina sem margslungin form sárna tilfinninga auk tilfinningalega hlutlausrar óánægju með æsku sína og foreldra. Til að mæla vanlíðanina bjuggu þau til svokallaða PFAD-kvarða á sársaukafullar tilfinningar um skilnað og notuðu þá í rannsókn á úrtaki sem náði til háskólanema og ungs fólks úr lágtekjufjölskyldum. Í PFAD eru sex kvarðar er mæla tilfinningar sem tengjast missi og því að upplifa sig yfirgefinn; því að horfa á lífið út frá ljóssíu skilnaðar; því að kenna móður, föður eða sjálfum sér um; og því að sætta sig við skilnaðinn – ásamt nokkrum einstökum liðum.

Laumann-Billings og Emery (2000) fundu vísbendingar um verulega andlega vanlíðan meðal ungs fólks úr skilnaðarfjölskyldum, en átök foreldra voru skýrari fyrirboði vanlíðanar en tíðni umgengni við foreldri sem barnið bjó ekki hjá. Í tveimur rannsóknum þeirra var fylgni á milli átaka foreldra og fjögurra af kvörðunum sex, en umgengni við foreldri sem barnið býr ekki hjá, sýndi aðeins fylgni við kvarða sem mældi að hve miklu leyti föðurnum var kennt um. Því sjaldnar sem háskólanemar umgengust foreldra sína, sem þeir bjuggu ekki hjá, þeim mun meira kenndu þeir feðrum sínum um skilnaðinn. Öll önnur tengsl milli umgengni við foreldri sem barnið bjó ekki hjá, og andlegrar vanlíðanar voru ólínuleg, auk þess sem þau voru óskýr, mótsagnakennd og höfðu ekki forspárgildi. Í þessum tengslum var andlega vanlíðanin eingöngu meiri í þeim tilvikum þegar umgengnin við foreldri sem barnið bjó ekki hjá, var talsvert mikil. Til að túlka þessi tengsl gengu rannsakendurnir út frá þeirri vafasömu forsendu að þegar umgengni er lítil hætti börnin að kæra sig um feður sína og vanlíðan þeirra sé þess vegna minni. Sé umgengnin hins vegar mikil, er vanlíðanin minni vegna þess að þau umgangist feður sína mikið og þeim þyki enn vænt um þá.

Aðrir rannsakendur hafa komist að raun um að langtímaniðurstöður rannsókna á heilsufari fullorðinna tengjast berskjöldun fyrir átökum foreldra og sársaukafullum hjónaskilnuðum (Katz & Gottman, 1997; Luecken & Fabricius, 2003; Mechanic & Hansell, 1989). Troxel og Matthews (2004) lögðu fram tillögu að æviskeiðslíkani þar sem átök foreldra og skilnaðir hafa áhrif á langtímaheilsu barna. Í líkani þeirra eru bæði andleg vanlíðan og tími með föður á meðal áhættuþáttanna. Troxel og Matthews settu fram tilgátu um að mörgum afleiðingum átaka og skilnaðar væri miðlað í gegnum röskun á foreldrauppeldinu, einkum minni hlýju og næmi og minna aðgengi að foreldrum, bæði líkamlega og andlega. Ófullnægjandi foreldrauppeldi og/ eða fjarvera foreldris valda samkvæmt tilgátunni

sérstakri tegund vanlíðanar meðal barna, nánar tiltekið tilfinningalegu óöryggi hvað varðar ást og getu foreldrisins til að annast þau (Davies og Cummings, 1994; Wolchik, Tein, Sandler, og Doyle, 2002). Leiddar eru getur að því að tilfinningalegt óöryggi raski tilfinningastjórnun barna og geri þau viðkvæm fyrir streitutengdum heilbrigðisvandamálum. Líkan þeirra kann að gefa tilefni til að draga þá fræðilegu ályktun að meiri þátttaka föður í daglegu lífi skilnaðarfjölskyldu geti spornað gegn áhrifum átaka foreldra með því að fullvissa barnið um að samband þess við föðurinn haldist. Sumar niðurstöður rannsókna styðja þessa forsögn líkansins (Healy o.fl. 1990; Kurdek, 1986).

Luecken og Fabricius (2003) komust að þeirri niðurstöðu að nokkrir ofangreindra ferla væru að verki í tengslum við langtíma heilsuvísa og sjálfsmetið heilsufar (þ.e. upplýsingar frá þátttakendum um líkamleg sjúkdómseinkenni, veikindadaga og heilsugæsluheimsóknir) ungs fólks, óháð því hvort foreldrarnir hafa skilið. Í fjölskyldum sem ekki höfðu gengið í gegnum skilnað, var fylgni á milli skynjunar barna á umhyggju foreldra í æsku og heilsuvísa síðar á ævinni. Í skilnaðarfjölskyldum var fylgni á milli þess hversu mikil vanlíðan barnanna var vegna skilnaðarins og heilsuvísa síðar á ævinni. Í beinu samræmi við líkan Troxels og Matthews benti rannsóknin til þess að tíminn sem börnin voru hjá foreldri í æsku (að meðtöldum heimsóknum til fedra og mæðra sem börnin bjuggu ekki hjá), og átök foreldra höfðu forspárgildi um skynjanir barna á umhyggju foreldra í báðum fjölskyldugerðunum.

Við nýttum þessar niðurstöður og kenningar þegar við mótuðum líkanið sem metið er í þessari rannsókn (skýringarmynd 1). Háskólanemar sem voru yngri en 16 ára þegar foreldrar þeirra skildu, skýrðu frá reynslu sinni af skilnaðinum og mátu einnig heilsufar sitt. Líkanið var metið með gerð formgerðarlíkana. Gengið var út frá því að áhrifum átaka foreldra og umgengnistíma barns með föður sem það bjó ekki hjá, á sjálfsmetið heilsufar

ungmennanna væri miðlað í gegnum tvo þætti: (a) samband föður og barns og (b) vanlíðan vegna skilnaðarins. Gert var ráð fyrir því að meiri átök foreldra og minni tími með föður myndu hvort um sig vita á verra samband föður og barns og meiri vanlíðan í tengslum við skilnaðinn. Á sama hátt var gengið út frá því að slæmt samband föður og barns og mikil vanlíðan myndu hvort um sig vita á verri líkamsheilsu. Við könnuðum einnig hvort víxlverkun væri á milli umgengnistímans með föður annars vegar og átaka foreldra hins vegar til að meta þá tilgátu (Amato & Rezac, 1994) að meiri tími með föður hefði aðeins ávinning í för með sér þegar átökin milli foreldra væru lítil.

SKÝRINGARMYND 1.

Tilgátulíkan sem sýnir tengsl á milli búsetutilhögunar, átaka foreldra, sambands barns við föður, vanlíðanar vegna skilnaðar og sjálfsmetinnar heilsu, auk reiknaðra stuðla. Staðlaðir aðhvarfsstuðlar eru sýndir og innan sviga eru óstaðlaðar matstölur og staðalskekkjur. Skekkjuliðir eru ekki sýndir. Kyn er táknsett sem kvenkyns =0, karlkyns =1. Hærri stig í þættinum vanlíðan vegna skilnaðar gefa til kynna meiri vanlíðan og hærri stig í þættinum samband við föður sýna betra samband. $**p < .01$.

[Búsetutilhögun]

[Samband við föður]

[Líkamleg einkenni]

[Átök foreldra]

[Vanlíðan vegna skilnaðar]

[Sjálfsmetið heilsufar]

[Kyn]

[Almenn heilsa]

ÞÁTTTAKENDUR OG VERKLAG

Spurningunum vegna rannsóknarinnar var dreift af handahófi til um það bil tveggja þriðju ($n = 1.154$) af öllum nemum í inngangsnámskeiðum í sálfræði á einu kennslutímabili í annarri viku vormisseris 2002 í stórum ríkisháskóla í suðvestanverðum Bandaríkjunum. Spurningarnar voru hluti af stærri rannsókn á vegum sálfræðideildarinnar á hverju námsmisseri, þar sem sjálfstæðir rannsakendur leggja fram mismunandi spurningalista. Af þeim nemum sem fengu spurningar okkar, sögðu 28,2% að foreldrar þeirra hefðu skilið. Nema sem sögðust hafa verið undir 16 ára aldri þegar foreldrarnir skildu (23,1% af heildinni, $n = 266$), voru beðnir um að svara fleiri spurningum um skilnað foreldranna. Á meðal þeirra voru ungar konur (53%) og ungir karlmenn á aldrinum 16 til 36 ára og meðalaldurinn var 19 ár. Þátttakendurnir voru úr röðum hvíttra manna (69%), fólks sem á rætur að rekja til Asíu (5,7%), Rómönsku Ameríku (9,6%), Afríku (3,2%), Miðausturlanda (1,5%), fólks af blönduðum uppruna (5,4%) og annarra þjóðernishópa (2,8%). 107 nemanna voru 5 ára eða yngri þegar foreldrarnir skildu, 88 voru 6 til 10 ára og 71 voru 11 til 15 ára.

MÆLITÆKI

Búsetutilhögun (LA). Umgengnistími með föður var metinn með einum lið spurninganna þar sem spurt var um almenna búsetutilhögun nemanna: „Hvað af eftirtöldu lýsir best búsetutilhögun þinni með hvoru foreldri fyrir sig frá skilnaðinum og þar til nú?“ Svarmöguleikarnir voru á 9 stiga Likert-kvarða frá 0 (*þjó aðeins hjá móður, umgekkst föður mjög lítið eða ekkert*) til 8 (*þjó aðeins hjá föður, umgekkst móður mjög lítið eða ekkert*). Stig 1, 2 og 3 voru *þjó hjá móður, umgekkst föður (fremur mikið/talsvert/mikið)*, hvert um sig í áður nefndri röð. Stig 4 var *þjó í jafnlangan tíma hjá hvoru foreldri*. Stig 5, 6 og 7 voru *þjó hjá föður, umgekkst móður (mikið/talsvert/fremur mikið)*, hvert um sig í áður nefndri röð. Við báðum nemana að meta búsetutilhögunina í heild vegna þess að hún getur breyst eftir því sem

börnin eldast og við höfðum áhyggjur af því að ef við tiltækjum sérstakt tímabil gæti niðurstaðan gefið ranga mynd. Svarmöguleikarnir náðu yfir allar þrjár gerðir búsetutilhögunar (hjá móður, hjá báðum foreldrum með sameiginlegt forræði og hjá föður). Að jafnaði hafa rannsakendur aðeins beint sjónum sínum að tíðni umgengni við feður sem börnin búa ekki hjá (eða umgengnisforeldra, orð sem nær yfir stóran hóp feðra og miklu minni hóp mæðra sem deila ekki lögheimili með barni sínu). Þessi aðferð undanskilur þá tilhögun að barnið búi til skiptis hjá báðum foreldrum sínum og það fyrirkomulag getur verið mikilvægt akkeri línulegra tengsla milli niðurstaðna og aukins tíma með föður.

Spurningin um búsetutilhögun greinir á milli þekkjanlegra tímalengda heimsóknna. Við ákvörðuðum þetta með öðrum hópi 582 nema úr sama þýði sem tóku þátt í stærri rannsókn á netinu árið eftir til að fullnægja að hluta skilyrðum í náminu um þátttöku í rannsóknum. Þau sem tóku þátt í rannsókninni, svöruðu almennu spurningunni um búsetutilhögun og einnig eftirfarandi fjórum spurningum: „Með tilliti til þeirrar búsetutilhögunar sem var dæmigerðust eftir skilnaðinn, (a) hversu marga daga varstu með föður þínum í heild að meðaltali á tveggja vikna tímabili á skólaárinu [0 til 14]? (b) hversu margar nætur gistir þú hjá föður þínum að meðaltali á skólaárinu [0 til 14]? (c) hversu margar vikur af 15 í fríum frá skóla (jólafrí = 2 vikur, vorfrí = 1 vika, sumarfrí = 12 vikur) dvaldir þú hjá föður þínum þegar tímalengdin var ólík búsetutilhöguninni á skólaárinu [0 til 15]? Og (d) hvert var hundraðshlutfall tímans sem þú varst hjá föður þínum þessar framangreindu frívikur sem voru ólíkar venjulegu búsetutilhöguninni [0% til 100%, áætlað í tugum]? Við reiknuðum út fjölda daga og gistinátta hjá föður í mánuði (28 dagar).⁴

Þau sem sögðust umgangast föður sinn mjög lítið eða ekkert, voru að meðaltali 1 dag og 1 nótt hjá honum í mánuði. Flest þeirra sögðu að umgengnistíminn í frívikunum hefði ekki verið frábrugðinn búsetutilhöguninni á skólaárinu, en

TAFLA 1

Meðaltöl, staðalfrávik og próffræðilegir eiginleikar

Mælikvarði	Tími 1				Tími 2				Próf- endurpróf
	M	SF	n	Alfa	M	SF	M	SF	
Búsetutilhögun (LA)	2,18	2,03	266		2,27	1,99	2,20	2,21	0,86
Átök foreldra (PC)									
Fyrir skilnað	4,27	2,48	175		4,98	2,52	4,51	2,41	.75
Við skilnað	4,33	2,58	172		4,87	2,86	4,56	2,83	0,74
Fyrstu 2 árin eftir skilnað	3,37	2,51	200		3,71	2,55	3,59	2,54	0,68
Næstu 3 ár eftir skilnað	2,75	2,45	218		2,94	2,50	2,99	2,42	.75
Almenn viðhorf til skilnaðarins (GFAD)	3,36	2,28	261		3,19	2,33	3,57	2,29	0,70
Umhyggja föður (FC)	23,12	10,09	251	0,94					
Líkamleg einkenni (SS)	5,99	5,28	256	0,76					
Almenn heilsa (GH)	2,79	0,90	238						
Missir (L)	18,60	5,50	260	0,68					
Föður kennt um (PB)	15,27	6,21	259	0,88					
Móður kennt um (MB)	11,19	5,41	259	0,73					
Barnið kennir sér um (SB)	9,51	4,62	245	0,89					
Horft í gegnum síu skilnaðar (FD)	18,15	5,69	259	0,73					
Sátt við skilnað (A)	14,61	3,05	258	0,59					
Óvissa um ást föður (WD)	1,93	1,27	248						

Ath. Áreiðanleiki endurprófunar var reiknaður út á nýju úrtaki 93 þátttakenda.

25% sögðu að 1 til 3 frívikur hefðu verið frábrugðnar og þau hefðu þá dvalið að meðaltali 31% tímans með föður sínum. Hjá þeim sem sögðust hafa verið í nokkurn tíma hjá föður sínum, var meðaltalið 3 dagar og 2 nætur í mánuði (sem jafngildir 3 dögum um helgar og næturgistingu frá föstudegi til sunnudags) og 3 frívikur að meðaltali, þegar þau voru um 50% tímans með föður sínum. Þau sem sögðust umgangast föður sinn talsvert mikið,

voru að meðaltali hjá honum í 6 daga og 4 nætur (sem jafngildir 3 dögum aðra hverja helgi) og hjá þeim sem sögðust umgangast föður sinn mikið, var meðaltalið 12 dagar og 7 nætur (sem jafngildir tveimur 4 daga helgum með gistingu í þrjár nætur frá föstudegi til mánudags og tveimur kvöldverðum í miðri viku aðra hverja viku). Báðir þessir hópar sögðu að frívikurnar hefðu verið fjórar og börnin voru hjá föður sínum um 50% þess tíma. Hjá

þeim sem sögðust hafa verið jafnlangan tíma hjá hvoru foreldri var meðaltalið 13 dagar og nætur í mánuði – í raun 2 vikur í mánuði, sem samræmist sameiginlegri forsjá með skiptri búsetu – og 3 frívikur, með 50% tímans með föðurnum. Þau sem bjuggu aðallega hjá föður sínum, voru að meðaltali 3 vikur í mánuði hjá honum á skólaárinu og 5 frívikur, þegar þau voru um 60% tímans hjá móður sinni.

Mælingin á búsetutilhögguninni hefur forspárgildi hvað varðar framlag feðra sem börnin bjuggu ekki hjá, til námskostnaðar barna þeirra (Fabricius, Braver & Deneau, 2003) og svipaðar mælingar á búsetutilhöggun hafa einnig forspárgildi varðandi útvegum umgengnisforeldra á fatnaði, leikföngum, reiðhjóli og svefnherbergi fyrir barnið á heimili þeirra og peninga sem þeir lögðu fram vegna bílakostnaðar (Fabricius og Braver, 2003, 2004).

Átök foreldra. Þar sem átökin geta minnkað eða aukist með tímanum, spurðum við um tíðni þeirra á fjögurra vikna tímabili. Þátttakendurnir mátu tíðni átaka á milli foreldra þeirra „fyrir skilnaðinn“, „við skilnaðinn“, „fyrstu tvö árin eftir“ og „næstu þrjá mánuði þar á eftir“ á 9 stiga Likert-kvarða frá aldrei (0), í talsverðan tíma (4) til næstum alltaf (8). Þátttakendur gátu einnig svarað veit ekki, man ekki, eða á ekki við.

Almenn viðhorf til skilnaðarins. Þessi liður, „Hvað finnst þér almennt um skilnað foreldra þinna?“ var með eftirfarandi svarmöguleika: Hann var [0 = mjög neikvæð /1 = neikvæð /2 = fremur neikvæð /3 = örlítið neikvæð /4 = hvorki slæm né góð /5 = örlítið jákvæð /6 = fremur jákvæð /7 = jákvæð /8 = mjög jákvæð] reynsla fyrir mig. Þessi liður hefur verulegt forspárgildi varðandi heilsufarsveikleika skilnaðarbarna á fullorðinsárum.

Endurprófunaráreiðanleiki spurninganna um búsetutilhöggun, átök foreldra og almenn viðhorf til skilnaðarins var reiknaður út á hlutmengi nemanna 582 sem höfðu séð okkur fyrir jafngildum daga á hvern mánuð í spurningunum um búsetutilhöggun

og höfðu einnig svarað spurningunum um átök foreldra og almenn viðhorf til skilnaðarins. Í hlutmenginu voru 93 nemar sem svöruðu beiðni í tölvupósti um endurprófunargögn varðandi áður nefndu spurningaflokkana þrjá 10 mánuðum síðar. Tafla 1 sýnir meðaltöl, staðalfrávik og endurprófunarfylgni í spurningunum sex um búsetutilhöggun, átök foreldra og almenn viðhorf til skilnaðarins. Svörin voru nokkuð stöðug hvað varðar áreiðanleika og meðaltöl á þeim tíma sem leið á milli þess að spurningunum var svarað. Undantekningarnar voru veruleg lækkun í uppgefnu mati þátttakenda á átökum foreldra fyrir skilnað á 10 mánaða millibilinu $t(58) = 2,08, p < .05$, og jákvæðara mat í svörunum um viðhorf til skilnaðarins $t(92) = 2,01, p < .05$.

Til að prófa áreiðanleika kvarðanna sem mældu búsetutilhöggun og átök foreldra, bárum við saman svör hópa nema og foreldra sem höfðu verið paraðir saman. Viðbótarhópur 70 nema sem sögðu að foreldrar þeirra hefðu skilið, fengu námseiningar aukalega fyrir að svara spurningunum um búsetutilhöggun og átök foreldra og biðja einnig foreldrana um að svara spurningunum. Foreldrar 51 nema svöruðu; í 10 tilvikum svöruðu bæði móðir og faðir. Þegar báðir foreldrarnir svöruðu, notuðum við gögnin frá föðurnum. Með þessari aðferð fengum við svör sem skiptust nokkuð jafnt á milli feðra ($n = 22$) og mæðra ($n = 29$). Svör nema og foreldra um búsetutilhöggun voru í raun þau sömu ($r = .92, p < .001$; $M s = 2,33$ og $2,35$, $SF s = 2,09$ og $2,00$, hvert um sig í áður nefndri röð $t < 1$). Svörin um átök foreldra sýndu verulega fylgni ($r = .63, p < .001$). Frávikagreining, A 2 (svarandi) X 4 (tímabil), leiddi í ljós að nema og foreldra greindi ekki á um heildartíðni átaka milli foreldranna: $M s = 4,44$ og $4,09$, $SE s = .35$ og $.37$, í áður nefndri röð; með margar breytistærðir $F(1, 34) < 1,5, p > .25$.

Umhyggja föður (FC). Notaður var 12 liða umhyggju-undirskarði PBI-mælitækis á tilfinningatengsl við foreldra (PBI; Parker, 1989) til að mæla gæði sambands föður og barns. PBI er mælitæki sem

byggist á svörum þátttakenda og er með vel skjalfestan áreiðanleika. Þátttakendurnir mátu hversu vel eða illa hver setning lýsti föður þeirra: „eins og þú manst hann best fyrstu 16 árin þín“. Á meðal setninganna voru: „Talaði við mig með hlýlegri og vingjarnlegri rödd“ og „Hjálpaði mér ekki eins mikið og ég þurfti“. Svarmöguleikarnir voru *mjög illa* (0), *fremur illa* (1), *fremur vel* (2), og *mjög vel* (3). Heildarstigin voru á bilinu 0 til 36.

PFAD-kvarðinn sem mælir sársaukafullar tilfinningar um skilnað. PFAD-kvarðinn (Laumann-Billings og Emery, 2000) er 34 liða mælitæki sem byggist á svörum þátttakenda, með sex undirkvarða auk fimm einstakra liða. Undirkvarðarnir eru: missir og sú tilfinning að upplifa sig yfirgefinn (L), föður kennt um (PB), móður kennt um (MB), barnið kennir sjálfu sér um (SB), horft á lífið í gegnum síu skilnaðar (FD) og sátt við skilnaðinn (A) Eini einstaki liðurinn sem við notuðum, var „stundum velti ég því jafnvel fyrir mér hvort pabbi elskar mig“. (WD) Svarmöguleikarnir eru *mjög ósammála* (1), *ósammála* (2), *hvorki sammála né ósammála* (3), *sammála* (4), og *mjög sammála* (5), ásamt á ekki við. Við fórum eftir aðferð Laumann-Billings og Emery (2000) og tókum ekki svarið á ekki við með í útreikninginn, en reiknuðum meðaltöl kvarðans út frá öðrum liðum og margfölduðum þau með fjölda liða. Laumann-Billings og Emery sögðu að kvarðarnir sex væru í innbyrðis samræmi og almennt áreiðanlegir þótt tími liði milli svara, með endurprófunarfylgni milli .41 og .88, auk stöðugra meðaltala (með einni undantekningu) á eins árs tímabili.

Heilsufarslegar niðurstöður. Heilsuvísarnir voru mæling á líkamlegum sjúkdómseinkennum (SS) og sjálfsmetinni almenntri heilsu (GH) SS-mælingin fólst í líkömnunarkvarða einkennagátlistans Symptom Checklist-90 í endurskoðaðri útgáfu (Derogatis, 1994) Þegar kvarðinn er notaður eru þátttakendur spurðir hversu mikið á einni viku 12 einkennum (m.a. höfuðverkir, svimi, brjóst-eða bakverkir og velgja) ollu þeim vanlíðan eða óþægindum á 5 stiga Likert-kvarða frá 0 (*alls ekki*

) til 4 (*gífurlega*). Heildarstigin voru á bilinu 0 til 48. Schappert (1992) skýrði frá því að meiri tíðni líkamlegra einkenna tengdist verulegri skerðingu á starfsgetu og heilsutengdum lífsgæðum og væri ástæða rúmlega helmingis heimsóknar göngudeildarsjúklinga á heilbrigðisstofnanir. Kroenke, Spitzer og Williams (2002) komust að þeirri niðurstöðu að hvert af fjórum þrepum heildarstiga í kvarðanum (frá „mjög lítið“ til „mikið“) tengdist u.þ.b. helmingi staðalfrávika í skerðingu á sex sviðum almennrar heilsu og sambærilegri fjölgun veikindadaga, heilsugæsluheimsókna og erfiðleika við dagleg verkefni. Líkamlegum einkennum fylgir sálræn vanlíðan, en neikvæðar afleiðingar líkamlegra einkenna eru frábrugðnar afleiðingum þunglyndis og kvíða sem er til staðar á sama tíma (Gureje, Simon, Ustun, og Goldberg, 1997; Kirmayer og Robbins, 1991; Spitzer o.fl. 1994), afleiðingum ýmissa líkamlegra raskana sem eru einnig til staðar (Kroenke o.fl. 2002) og aukaverkana lyfja (Reidenberg og Lowenthal, 1968).

Mælingin á almennri heilsu byggðist á einni spurningu: „Myndir þú segja að heilsa þín sé almennt...?“ Svarmöguleikarnir voru gefnir á 5 stiga Likert-kvarða: *slæm* (0), *sæmileg* (1), *góð* (2), *mjög góð* (3), og *frábær* (4). Svipuð atriði hafa verið notuð með ýmsum þýðum og í tveimur evrópskum rannsóknum sem byggðust á þjóðarúrtökum, reyndust niðurstöðurnar vera stöðugar fyrir aldurinn 23 til 33 ára; tengjast (við 23 ára aldur) tilteknum heilsufarsvandamálum (öndunarvandamálum, offitu, bakverkjum og mígreni), almennum tilkynningum um langvarandi veikindi, heilsubresti sem takmarkar dagleg störf, heilsuspillandi hegðun (reykingum) og sálrænni vanlíðan (Manor, Matthews, & Power, 2001); og hafa forspárgildi (á aldrinum 16 til 24 ára) um ótímabæran dauða. Báðar evrópsku rannsóknirnar bentu til þess að líkurnar á tilteknum heilsufarsvandamálum og ótímabærum dauða væru nokkrum sinnum meiri í hópi þeirra sem sögðu heilsu sína „slæma“ eða „sæmilega“.

Tafla 1 sýnir að kvarðarnir FC (umhyggja föður), SS (líkamleg einkenni), og PFAD (sársaukafullar tilfinningar um skilnað) voru í innbyrðis samræmi (sem .59 til .94). Hjá Laumann-Billings og Emery (2000) voru alfa-mörkin svipuð og hjá okkur fyrir PFAD-kvarðann.

Gagnagreining Notuð var meginásagreining með hornréttum varimax-snúningi við kvarðana og liðina PFAD, FC og GFAD (almenn viðhorf til skilnaðarins) til að ákvarða stig fyrir tvo þætti, gæði sambands föður og barns annars vegar og vanlíðan vegna skilnaðar hins vegar. Formgerðarlíkan, gert með hugbúnaðinum AMOS 5.0, var síðan notað til að meta tilgátulíkanið sem sýnt er í skýringarmynd 1. Undirliggjandi breyta fyrir „sjálfsmetna heilsu“ náði til líkamlegra einkenna (SS) og almennrar heilsu (GH). Miðlunargreining var framkvæmd með því að kanna bein áhrif átaka foreldra og búsetutilhögunar á undirliggjandi breytur sem lúta að heilbrigði. Kynferði var tekið með í líkanið sem leiðréttingarbreyta vegna þess að það tengdist SS verulega ($r = -.306$, $p < .001$) og GH ($r = .271$, $p < .001$), þar eð ungar konur skýrðu frá meiri heilsufarsvandamálum en ungir karlmenn. Í hliðarlíkani var liður fyrir víxlverkun búsetutilhögunar og átaka foreldra. Við notuðum sennileikamat og könnuðum mátgæði líkansins með því að nota staðfestistuðul (CFI), staðalskekkju leifar (RMSEA) og kí-kvaðrat próf.

NIÐURSTÖÐUR

LÝSANDI UPPLÝSINGAR

Tafla 1 sýnir meðaltöl, staðalfrávik og fjölda þeirra sem svöruðu í hverri mælingu. Nemar sögðu að tíðni átaka foreldra hefði minnkað yfir tímabilin fjögur, með margar breytistærðir $F(3, 155) = 14.89$, $p < .000$. Sumir nemanna voru svo ungir þegar foreldrar þeirra skildu að þeir mundu ekki eftir fyrri tímabilunum, og í öðrum tilvikum voru minna en fimm ár liðin frá skilnaðinum; fjöldi þeirra sem svöruðu þessum spurningum var því mismikill.

Við tilreiknuðum þessi gögn sem vantaði, í síðari greiningum með því að nota meðaltal stöðluðu stiganna á öllum spurningunum um átök foreldra sem nemarnir svöruðu.⁶

Fylgni milli mælinga er sýnd í töflu 2. Það voru engin línuleg tengsl á milli forsagnarbreyta okkar í þáttunum átök foreldra og búsetutilhögun. Það voru u-laga annars stigs tengsl $F(2, 222) = 6.64$, $p < .01$, þar sem tíðari átök foreldra tengdust bæði búsetu eingöngu hjá móður („mjög lítil eða engin umgengni við föður“) og búsetu aðallega hjá föður. Stigminnkandi átök tengdust auk þess hvers konar búsetutilhögun sem fól í sér að barnið umgekkst föður sinn „fremur mikið“, „talsvert mikið“, „mikið“ eða „jafnmikið“.

Hvað varðar tengslin á milli forsagnarbreytna og miðlunarbreytna, var fylgni milli búsetutilhögunar (LA) og átaka foreldra (PC) annars vegar og hins vegar þáttanna umhyggja föður (FC), missir (L), föður kennt um (PB) og móður kennt um (MB). Átök foreldra tengdust einnig þáttunum almenn viðhorf til skilnaðar (GFAD), horft í gegnum síu skilnaðar (FD) og sátt við skilnaðinn (A), en búsetutilhögun tengdist óvissu um ást föður (WD). Hvað varðar miðlunarbreyturnar var veruleg fylgni á milli þáttarins almenn viðhorf til skilnaðarins og allra sex PFAD-kvarðanna, og fylgni var milli átaka foreldra og þáttanna missir, föður kennt um, horft í gegnum síu skilnaðar og óvissa um ást föður. Margt konar tölfræðileg tengsl voru í PFAD-kvörðunum.

Veruleg fylgni var á milli niðurstaðna heilsufarsmælinganna og margt konar tengsl voru á milli þeirra og forsagnarbreytnanna og miðlunarbreytnanna. Þátturinn líkamleg einkenni (SS) sýndi verulega fylgni við þættina átök foreldra, umhyggja föður, almenn viðhorf til skilnaðar, missir, föður kennt um, horft í gegnum síu skilnaðar og óvissa um ást föður, auk þess sem lítils háttar fylgni var milli líkamlegra einkenna og búsetutilhögunar. Almenn heilsa sýndi verulega fylgni við óvissu um ást föður og lítilsháttar fylgni við búsetutilhögun.

TAFLA 2

Tveggja breytna fylgni milli mælinga

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Búsetutilhögun (LA) –	-											
2. Átök foreldra (PC) ^a	,049	-										
3. Umhyggja föður (FC)	,436**	-,209**	-									
Almenn viðhorf til skilnaðarins (GFAD)	-,018	-,218**	,81	-								
5. Líkamleg einkenni (SS)	-,120†	,152*	-,150*	-,185**	-							
6. Almenn heilsa (GH)	,125†	-,026**	,091	,010	-,234**	-						
7. Missir (L)	-,275**	,243	-,340**	-,384**	,248**	-,039	-					
8. Föður kennt um (PB)	-,429**	,183**	-,558**	-,150*	,198**	-,048	,293**	-				
9. Móður kennt um (MB)	,238**	,338**	,067	-,274**	,016	-,039	,322**	,094	-			
10. Barnið kennt sér um (SB)	-,095	,013	-,014	-,254**	,087	-,122	,250*	,212**	,458**	-		
11. Horft í gegnum síu skilnaðar (FD)	-,108	,238**	-,136*	-,406**	,256**	-,074	,545**	,326**	,370**	,541**	-	
12. Sátt við skilnað (A)	,063	,136*	-,109	,315	-,010	-,073	-,118	,070	-,132*	-,308**	-,121†	-
13. Óvissa um ást föður (WD)	-,400**	,041	-,632**	-,079	,235**	-,136*	,281**	,546**	,016	,261**	,191	-,005

Ath. ^a Meðaltal staðlaðra stiga af öllum 4 spurningum um átök foreldra sem nemi svaraði

† $p = .055$. * $p < .05$. ** $p < .01$.

ÞÁTTAGREINING MIÐLUNARBREYTNNA

Notuð var meginásagreining með varimax-snúningi á PFAD- og FC-kvörðunum og þáttunum óvissa um ást föður og almenn viðhorf til skilnaðarins. Tveggja þátta lausn (tafla 3) skýrði rúmlega 58% frávikanna með eigingildunum 3,4 og 1,9 og auðveldlega var hægt að túlka þættina svo að þeir endurspegluðu vanlíðan vegna skilnaðar (GFAD, FD, MB, SB, A, og L) og samband við föðurinn (FC, WD og PB). Stigin sem þátttakendurnir gáfu hverjum þætti (aðferð Anderson-Rubins), voru vistuð og notuð við gerð formgerðarlíkansins. Hærri stig í þættinum vanlíðan vegna skilnaðar gefa til kynna meiri

vanlíðan og hærri stig í þættinum samband við föður benda til betra sambands.

FORMGERÐARLÍKAN

Líkanið prófaði þá tilgátu að þættirnir búsetutilhögun barna eftir skilnað og berskjöldun þeirra fyrir átökum foreldra þegar skilnaðurinn átti sér stað og allt að 5 árum síðar myndu hvor um sig stuðla að þeirri skilnaðartengdu vanlíðan sem þau upplifðu sem ungmenni og að gæðum sambandsins við föður, og að þessir þættir myndu einnig hafa spágildi um heilsufar þeirra nú. Mátgæði líkansins voru mjög mikil: Staðfestistuðull (CFI) = 1,0; $X^2(12, N$

TAFLA 3

Niðurstöður þáttagreiningar miðlunarbreytna og -kvarða

	Þáttur	
	Vanlíðan vegna skilnaðar	Samband við föður
Almenn viðhorf til skilnaðarins (GFAD)	-0,510	-0,101
Horft í gegnum síu skilnaðar (FD)	0,725	0,261
Móður kennt um (MB)	0,588	-0,085
Barnið kennir sér um (SB)	0,632	0,123
Sátt við skilnað (A)	-0,340	0,098
Missir (L)	0,524	0,370
Umhyggja föður (FC)	0,057	-0,807
Óvissa um ást föður (WD)	0,092	0,713
Föður kennt um (PB)	0,108	0,722

= 266) = 11,4, $p = .50$; og staðalskekkja leifar (RMSEA) = 0,0, CI = 0,0, 0,06. Allar leiðir voru tölfræðilega marktækar við $p < .01$, nema frá búsetutilhögun til vanlíðanar vegna skilnaðar $\chi^2 (p = .81$; sjá skýringarmynd 1).

Prófanir á miðlunaráhrifum þáttanna vanlíðan vegna skilnaðar og samband við föður voru gerðar í tveimur skrefum. Fyrst prófuðum við líkan sem var aðeins með beinar leiðir frá þáttunum búsetutilhögun og átök foreldra til undirliggjandi breytna sem lúta að heilbrigði. Líkanið féll vel að gögnunum, staðfestistuðull (CFI) = 1,0; $\chi^2 (11, N = 266) = 10,0$, $p = .53$; staðalskekkja leifar (RMSEA) = 0,0, CI = 0,0, 0,06, og beinu leiðirnar marktækar (LA $\beta = -.20$, $p = .05$; PC $\beta = .23$, $p = .03$). Í öðru skrefinu endurgreindum við allt tilgátulíkanið og tókum þá með beinar leiðir frá búsetutilhögun (LA) og átökum foreldra (PC) til undirliggjandi heilbrigðisbreytna. Bein leiðirnar voru ekki lengur tölfræðilega marktækar (LA $\beta = -.03$, $p = .77$; PC $\beta = .12$, $p = .26$). Þannig voru bein tengsl á milli búsetutilhögunar og heilbrigðis og á milli átaka foreldra og heilbrigðis. Þessi tengsl voru ekki lengur marktæk þegar við tókum með í reikninginn óbein áhrif sambands við föður og vanlíðanar vegna skilnaðar, sem bendir til algerra miðlunaráhrifa (Baron & Kenny, 1986; Judd & Kenny, 1981).

Hliðarlíkanið var notað til að prófa þá tilgátu að þættirnir átök foreldra og búsetutilhögun myndu orka hvor á annan með áhrifum þeirra á vanlíðan og samband við föður. Hliðarlíkanið reyndist falla illa að gögnunum miðað við tilgátulíkanið, staðfestistuðull (CFI) = .966; $\chi^2 (15, N = 266) = 25,6$, $p < .05$; staðalskekkja leifar (RMSEA) = 0,05, CI = 0,01, 0,085. Hvorug leiðin frá víxlverkun þáttanna átök foreldra og búsetutilhögun til vanlíðanar og sambands við föður var marktæk. Það benti til þess að batinn í sambandi föður og barns í tengslum við aukna umgengni við föður væri svipaður í fjölskyldum þar sem átökin voru mikil eða lítil, og að vísbendingar um aukna vanlíðan og verra samband við föður í tengslum við átök foreldra væru svipaðar í hinum ólíkum flokkum búsetutilhögunar.

FRAMHALDSRANNSÓKNIR

Fyrir hendi er sá möguleiki að tengslin á milli búsetutilhögunar og sambands við föður geti að minnsta kosti að hluta skýrst af því að það séu „góðir“ feður sem velji að vera í lengri tíma með börnum sínum. Í upphaflegu rannsókninni báðum við nemana að segja frá því hvers konar búsetutilhögun þeir teldu að feður þeirra vildu. Að sögn nemanna vildu feður þeirra verulega lengri umgengnistíma með börnum sínum en þeir höfðu. Til að mynda sögðu 55% nemanna að

feður þeirra vildu annað hvort jafnlangan tíma eða einu stigi yfir eða undir jafnlöngum tíma. Aftur á móti bjuggu aðeins 28% þeirra við slíkt fyrirkomulag. 63% þeirra sem umgengust föður sinn mjög lítið eða ekkert, sögðu að hann vildi meiri umgengnistíma. Hlutföllin voru 87%, 83% og 62% hjá þeim sem umgengust föður sinn „fremur mikið“, „talsvert mikið“ eða „mikið“. Á meðal þeirra sem umgengust föður sinn jafnmikið og móðurina, var hlutfallið lægra (37%). Þótt þessi niðurstaða bendi til þess að feður almennt hefðu ekki valið nákvæmlega sömu búsetutilhögun og þeir höfðu, gæti staðreyndin samt verið sú að þeir fengju nokkuð af því sem þeir vildu, þannig að „góðu“ feðurnir fengju meiri umgengnistíma en aðrir. Reyndar var veruleg fylgni á milli þáttarins búsetutilhögun og þess fyrirkomulags sem nemarnir sögðu að feður þeirra vildu: $r = .54$, $p < .001$. Samt sem áður hafði búsetutilhögunin meira spágildi hvað varðar miðlunarbreyturnar og útkomurnar en fyrirkomulagið sem feðurnir vildu. Við reiknuðum aðhvarf þáverandi búsetutilhögunar og fyrirkomulagsins sem feðurnir vildu, að breytunum sem voru marktækt tengdar þættinum búsetutilhögun í töflu 2. Marktæk eða naumlega marktæk tengsl héldust á milli þáttarins búsetutilhögun og allra miðlunarbreytnanna (umhyggja föður, missir, föður kennt um, óvissa um ást föður og móður kennt um; hið síðarnefnda var naumlega marktækt með $\beta = .14$, $p < .06$) og hélst marktækt fyrir eina af heilsufarsniðurstöðunum (almenna heilsu). Búsetutilhögunin sem feðurnir vildu, var aðeins marktækt tengd þáttunum umhyggja föður, óvissa um ást föður og móður kennt um. Ekki voru marktæk tengsl á milli búsetutilhögunar og heilsufarsmælinganna.

UMRÆÐA

Niðurstaða okkar var að því meiri tíma sem börnin voru hjá feðrum sínum eftir skilnað þeim mun betra var langtímasamband þeirra við feðurna. Þetta átti við um fjölskyldur þar sem átök foreldra

voru mikil frá því fyrir skilnaðinn og í fimm ár eftir hann og einnig um fjölskyldur þar sem átök foreldra voru lítil. Því meiri sem átök foreldra voru þeim mun verra var samband barnanna við feður þeirra og þeim mun meiri var vanlíðan þeirra vegna skilnaðarins á fullorðinsaldri. Þetta gildi óháð því hversu lengi þau bjuggu hjá feðrunum. Marktæk tengsl voru á milli slæms sambands föður og barns og meiri vanlíðanar vegna skilnaðar annars vegar og sjálfsmetinnar heilsu nemanna á fullorðinsaldri hins vegar. Við ræðum hér á eftir hvaða þýðingu þessar niðurstöður hafa, bæði fræðilega og hvað varðar stefnumörkun, viðurkennum takmarkanir rannsóknarinnar og leggjum fram tillögur um frekari rannsóknir.

Sá þráláti og alvarlegi annmarki er á fræðiritum um hjónaskilnaði að mikill skortur er á rannsóknum sem mæla bæði tímann sem börn eru hjá umgengnisfeðrum og hversu mikil átök eru milli foreldranna. Þar af leiðandi eru „átök foreldra enn þýðingarmikil truflandi breyta í rannsóknum sem bera saman aðlögun í mismunandi fyrirkomulagi forsjár“ (Bauserman, 2002, bls. 98). Við komumst að þeirri niðurstöðu, eins og fleiri (Bauserman, 2002; Kurdek, 1986), að átök foreldra minnkuðu eftir því sem umgengnistíminn með feðrum jókst þar til og þegar þeir höfðu sameiginlega forsjá. Að svo miklu leyti sem fráskildir feður umgangast börn sín minna þýðir þetta að þegar átök foreldra eru mikil kann neikvæðu áhrifunum sem oft tengjast átökum foreldra samkvæmt fyrri rannsóknum, að vera ruglað saman við þá ómældu breytu sem tíminn með föður er; við getum ekki sagt til um að hve miklu leyti það er vegna átakanna eða vegna minni tíma með föður. Sú mikilvæga niðurstaða fékkst í þessari rannsókn að prófunin á líkaninu sýndi að áhrif tímans með föður og átaka foreldra voru óháð hvort öðru.

Rannsakendur (Davies og Cummings, 1994; Troxel og Mathews, 2004) hafa verið að þróa dýpri fræðilega hugtekningu en við höfum haft hingað til varðandi það hvernig átök foreldra skaða börn.

Þessar kenningar ganga út frá því að átök foreldra ógni tilfinningalegu öryggi barnanna með því að fá þau til að hafa áhyggjur af því að foreldrarnir hætti að elska og annast þau. Þessir rannsakendur hafa bent á að ef börn hafa ekki aðgang að foreldri vegna skilnaðar, getur það haft sömu áhrif á tilfinningalegt öryggi barnanna. Ef þetta er rétt, gæti aukin umgengni fræðilega haft ávinning í för með sér, jafnvel í skilnaðarfjölskyldum þar sem átökin eru mikil, vegna þess að meiri tími með umgengnisforeldrinu gæti að einhverju marki bætt upp áhrif átaka foreldra. Þessi kenning myndi skýra þann ávinning af auknum tíma með umgengnisföður í fjölskyldum þar sem átökin eru mikil sem við höfum fundið og nokkrir aðrir (Healy o.fl., 1990; Kurdek, 1986) hafa einnig fundið.

Í fyrri rannsóknum sem hafa mælt þætti sem tengjast bæði tíma með umgengnisfeðrum og átökum foreldra, hafa niðurstöðurnar verið mótsagnakenndar og ósamrýmanlegar öðrum rannsóknum (Amato og Rezac, 1994; Healy o.fl., 1990; Kurdek, 1986; Laumann-Billings og Emery, 2000). Þau skýru hlutverk sem við sáum bæði fyrir tíma með föður og átök foreldra, kunna að hafa verið afleiðing greinarmunar sem við gátum gert á nokkuð ólíkum hliðum á tilfinningalegu öryggi barns, sem lýsa sér í tveimur miðlunarpáttum — gæðum sambands föður og barns og vanlíðan nemans vegna skilnaðarins. Breyturnar í þættinum samband við föður endurspegluðu að hve miklu leyti barnið gat reitt sig á föðurinn hvað varðar tilfinningalega hlýju, svörunarhæfni og ást, og hversu mikla reiði og gremju neminn fann enn til gagnvart honum. Breyturnar í þættinum vanlíðan vegna skilnaðar fólu í sér áhyggjur af því hversu vel viðkomandi er undirbúinn fyrir lífið og hvaða mikilvægu reynslu hann kann að hafa misst af vegna skilnaðarins auk sektarkenndar yfir því að telja sig bera hugsanlega ábyrgð á skilnaðinum. Þessar tvær hliðar á tilfinningalegu öryggi — að hve miklu leyti viðkomandi getur reitt sig á foreldrana og hversu vel hann telur sig vera undirbúinn fyrir lífið — geta verið sérlega mikilvægar fyrir

ungmenni. Þær gegndu mismunandi hlutverkum í líkani okkar, skýrðu sameiginlegu einkennin og muninn á því hvernig umgengnistími með föður og átök foreldra tengjast langtímaheilsu. Tími með föður tengdist sambandsþættinum, en átök foreldra tengdust hins vegar bæði honum og vanlíðanarþættinum. Laumann-Billings og Emery (2000) höfðu gert ráð fyrir því að tíminn með föður myndi tengjast flestum PFAD-kvarðanna (sársaukafullar tilfinningar um skilnað) en komust að því að átök foreldra gerðu það. Niðurstöður okkar hjálpa við að skýra niðurstöður þeirra. Við komumst að því (tafla 3) að flestir PFAD-kvarðanna (sía skilnaðar, móður kennt um [MB], barnið kennir sér um, sátt við skilnað) hlóðu skýrt á þáttinn vanlíðan vegna skilnaðar og átök foreldra spáðu fyrir um þá. PB-kvarðinn (föður kennt um) og atriðið óvissa um ást föður hlóðu skýrt á þáttinn samband við föður (svo og þáttinn umhyggja föður) og þættirnir tími með föður og átök foreldra spáðu fyrir um þessi tengsl. Missiskvarðinn fól í sér þrjá liði varðandi það að missa tíma með föður og þrjá aðra sem lutu að almennari missi og kvarðinn hneigðist til að hlaða á báða þættina. Í komandi rannsóknum þyrfti að reyna að skýra frekar þessar tvær mögulegu hliðar á tilfinningalegu öryggi. Í líkani okkar voru miðlunaráhrif þessara tveggja hliða tilfinningalegs öryggis alger. Með öðrum orðum, ef ekki væri fyrir tilstuðlan skaða á tilfinningalegu öryggi barnsins, þá væru ekki tengsl á milli átaka foreldra og missis tíma í æsku með föður og verri heilsu á ungum fullorðinsaldri. Þannig styðja þessar niðurstöður líkan Troxels og Matthews (2004), sem tilgreinir sérstaklega að ógnir við tilfinningalegt öryggi barnsins flytji áhrif átaka foreldra og skilnaðar yfir á líkamlega heilsu.

Í fræðiritunum um skilnaði hefur athyglin nær eingöngu beinst að sálfræðilegum niðurstöðum, en lífsálfélagsfræðileg líkön nútímans gera okkur kleift að setja fram tilgátur um tengsl við líkamlega heilsu og rannsaka þau. Heilsuvísarnir sem við notuðum í þessari rannsókn, voru sjálfsmetin líkamleg einkenni og almenn heilsa, sem eru góðar

og gildar mælingar. Hvað almenna heilsu varðar, er sá þáttur traustur mælikvarði á hættuna á heilsuvandamálum síðar á ævinni og ótímabærum dauða. Líkan okkar bendir til þess að ein af orsökum þessarar hættu feli í sér yfirstandandi tilfinningalegt óöryggi sem hægt er að rekja til þess að viðkomandi hafi upplifað meiri átök milli foreldra og minni tíma með föður.

Við beindum athyglinni að sambandi föður og barns vegna þess að í miklum meirihluta skilnaðarfjölskyldna búa börnin hjá mæðrum sínum og heimsækja feður sína. Þess vegna má búast við því að breytileiki á umgengnistilhögun hafi meiri áhrif á samband barnanna við feðurna en við mæðurnar. Í þeim tiltölulega fáu fjölskyldum þar sem börnin búa aðallega hjá feðrum sínum og heimsækja mæður sínar, má búast við því að búsetutilhögun hafi svipuð áhrif á samband móður og barns og hafi forspárgildi um niðurstöður heilsumælinga. Reyndar fékk þátturinn móður kennt um fleiri stig hjá nemum sem bjuggu aðallega hjá feðrum sínum; hið gagnstæða gildi um þáttinn föður kennt um. Laumann-Billings og Emery (2000) komust að sömu niðurstöðu. Mismunandi mynstur þáttanna móður kennt um og föður kennt um endurspeglar aðrar niðurstöður rannsókna sem náðu til háskólanema (Fabricius, 2003; Luecken & Fabricius, 2003) þar sem gæði sambandsins við lögheimilisforeldri (móður eða föður) mældist hátt þvert á flokka búsetutilhögunar til og með jafnri búsetu. Sambandið við umgengnisforeldrið batnaði hins vegar yfir flokkana og „vann upp“ muninn þegar neminn bjó í verulegan tíma hjá hvoru foreldri fyrir sig. Þar af leiðandi var sambandið við báða foreldrana best hjá nemum með jafna eða næstum því jafna búsetutilhögun.

Takmarkanir þessarar rannsóknar eru fólgnar í möguleikanum á margþættum orsakatengslum og möguleikanum á að þýðingarmiklar leiðir í líkaninu hafi orðið fyrir áhrifum af frávikum vegna þeirrar aðferðar okkar að nota einn heimildarmann um hvert tilvik. Til dæmis er mögulegt að lítill tími

með föður, samkvæmt svörum við spurningum um búsetutilhögun, sé afleiðing slæms sambands föður og barns frekar en orsök. Þótt niðurstöður okkar séu ekki afdráttarlausar, komumst við að því að svör nemanna um búsetutilhögunina höfðu meira forspárgildi í líkaninu en svör við spurningum um hvað feður þeirra vildu. Bestu starfsaðferðir vísindamanna á þessu sviði eru fólgnar í að forðast það að reiða sig á einhliða heimildir þegar það er mögulegt. Hvað varðar miðlunarbreyturnar (samband við föður, vanlíðan vegna skilnaðar), er líklegt að einu áreiðanlegu heimildirnar komi frá þáttakandanum. Hvað varðar heilsufarsniðurstöðurnar notuðum við gildar sjálfsmatismælingar sem eru algengar í heilbrigðisvísindum í stað þess að nota sjúkraskrár. Notkunin á einum heimildarmanni (og einum spurningalið) til að afla upplýsinga um tíma barns með föður virtist ekki vera vandamál, vegna þess að hlutlægnin í svörum við spurningunni um búsetutilhögun var staðfest í svörum sem voru í grundvallaratriðum nákvæmlega eins, frá samsvarandi þörum nema og foreldra. Veruleg fylgni var á milli svara nema og foreldra við spurningum okkar um átök foreldra ($r = .63, p < .001$), sem benti til nokkurrar hlutlægni en einnig var rúm fyrir frávik. Við báðum nemana frekar en foreldrana um að meta átök foreldranna, vegna þess að börnin þurfa að vera meðvituð um átökin til að þau geti valdið streituáhrifum (Lazarus og Folkman, 1984) og börnin sjálf eru bestu heimildarmennirnir um hvort þau viti um átökin (Wolchik o.fl., 2002). Samt sem áður getum við ekki útilokað þann möguleika að svör nemanna við spurningum um átök foreldra kunni að vera háð neikvæðri hlutdrægni í minningunni meðal þeirra nema sem finna til mestrar vanlíðanar vegna skilnaðarins og þegar samband föður og barns er verra. Að lokum má benda á að verri heilsa og/ eða tengd þunglyndiseinkenni hefðu getað leitt til neikvæðrar hlutdrægni í matinu á sambandi föður og barns og vanlíðan vegna skilnaðar. Laumann-Billings og Emery (2000) fundu þó fáar vísbendingar um tengsl milli sálrænna einkenna

og PFAD-kvarðanna. Fullnægjandi próffræðilegir eiginleikar draga úr en eyða ekki efasemdum um þá aðferð að reiða sig á sjálfsmatismælingar, m.a. sú staðreynd að nýjar mælingar okkar (búsetutilhögun, átök foreldra og almenn viðhorf til skilnaðarins) voru áreiðanlegar þótt tími liði milli svara. Margar af mögulegum takmörkunum rannsóknar okkar eru óaðskiljanlegur hluti af endurlitsgögnum sem byggjast á endurminningum um liðna tíð, og mikilvægur þáttur í því að prófa líkan okkar felst í því að ákvarða hvort það falli einnig vel að langsniðsgögnum. Þegar líkan fellur vel að endurlitsgögnunum færir það okkur reynsluvísindalegan grunn að skipulagi slíkra langsniðsrannsókna.

Fjárframlög feðra til barna sinna geta einnig verið truflandi breyta, þ.e. haft truflandi áhrif í greiningu á niðurstöðunum. Framlöggin breytast í samræmi við búsetutilhögun (Fabricius og Braver, 2003; 2004; Fabricius o.fl., 2003) og kunna að hafa bein áhrif á líkamlega heilsu barnanna. Við höfðum ekki mælingar á félagshagfræðilegri stöðu og fjárhagslegum stuðningi feðra í gögnunum og mikilvægt er að leiðrétta fyrir þessar breytur í komandi rannsóknum. Önnur breyta sem getur haft truflandi áhrif, er aldur barns við skilnað, en hún tengdist ekki neinum mælingum okkar á gæðum sambands eða heilsufari. Hún tengdist aðeins einni mælingu á vanlíðan vegna skilnaðar, almennu viðhorfi til skilnaðar ($r = -.15, p < .05$).

Þátttaka í könnun okkar einskorðaðist við háskólanema, sem ef til vill má gera ráð fyrir að séu heilbrigðari eða hafi skaðast minna á skilnaðartengdum ógnunum við tilfinningalegt öryggi þeirra á fullorðinsaldri. Nákvæmur samanburður (sem er fánlegur ef hans er óskað) bendir til þess að úrtak okkar gefi svipaðar niðurstöður og úrtök utan háskóla sem hafa verið prófuð við mælingarnar sem notaðar eru hér. Í rannsókn Laumann-Billings og Emery (2000) voru niðurstöður mælinga á vanlíðan vegna skilnaðar svipaðar í úrtökum úr háskóla annars vegar og úr

samfélaginu í heild hins vegar. Auk þess má benda á að í safngreiningu á rannsóknum sem fólust í samanburði á aðlögun barna í forsjá annars foreldris og sameiginlegri forsjá, var enginn munur á niðurstöðum aðgengisúrtaka og slembiúrtaka. Samt sem áður væri mikilvægt að endurprófa niðurstöður okkar á úrtökum utan háskóla.

Við mældum aðeins tíðni átaka foreldra, ekki hvort heimilisofbeldi ætti sér stað, þannig að ekki er hægt að draga þá ályktun að niðurstöður okkar eigi við um fjölskyldur þar sem heimilisofbeldi á sér stað. Þörf er á frekari rannsóknum á hlutverki tilfinningalegs öryggis barna í miðlunaráhrifum í lífsálfélagsfræðilegum líkönum af fjölskyldum þar sem heimilisofbeldi á sér stað. Slík rannsókn gæti verið gagnleg við prófun fræðilegra líkana.

Fyrri rannsóknir hafa réttilega gert dómsyfírvöld og stjórnvöld næm á hættuna sem stafar af því að börn séu berskjölduð fyrir miklum átökum foreldra, og stundum gefið til kynna að rétt gæti verið að takmarka heimsóknir til umgengnisforeldris þegar fram koma vísbendingar um mikil átök foreldra (t.d. Amato og Rezac, 1994; Johnson, Kline, og Tschann, 1989). Niðurstöður okkar benda til þess að sambland mikilla átaka foreldra og lítills tíma með föður valdi börnum meiri hættu á langvinnum, alvarlegum heilsuvandamálum en annar hvor þessara þátta einn og sér. Þessar niðurstöður geta sett þá sem taka ákvörðun um umgengni, í vanda þegar grunur leikur á að aukinn tími með umgengnisforeldri gæti leitt til meiri átaka. Þá kann að virðast viðeigandi að taka tillit til þess að ef meiri umgengnistími leiðir til aukinna átaka, gæti það gert að engu ávinninginn af aukinni umgengni. Á hinn bóginn ef styttri umgengnistími myndi draga úr átökunum, þá gætu eftirköst minni umgengni gert að engu ávinninginn af minni átökum. Stjórnvöld geta tekið tillit til þeirrar staðreyndar að átök foreldra vilja minnka með tímanum, eins og rannsóknir okkar og annarra (King og Heard, 1999; Maccoby og Mnookin, 1992) hafa sýnt. Skaðleg áhrif slæms sambands fráskilinna feðra og barna þeirra haldast

hins vegar fram á fullorðinsárin (Furstenberg, Hoffman, og Shrestha, 1995; Lye, Klepinger, Hyle, og Nelson, 1995), og samböndin sem eru sérlega líkleg til að versna, geta verið þau sem byggjast á litlum umgengnistíma með föður. Að lokum viljum við geta þess að niðurstöður okkar styrkja rökin fyrir íhlutunarúrræðum og fræðslu fyrir foreldra sem eru að skilja, þannig að þeir fái ekki aðeins upplýsingar um skaðleg áhrif átaka foreldra heldur einnig um jákvæð áhrif þess fyrir langtímaheilsu barnanna að þeir sjái til þess að þau fái verulegan tíma með báðum foreldrunum.

NEÐANMÁLSGREINAR

¹ Amato og Rezac (1994) mældu umgengni við foreldra, sem börnin búa ekki hjá, og leiðréttu fyrir frávikum með hliðsjón af því hvort umgengnisforeldrið var móðir eða faðir.

² Í safngreiningu á þeim fáu rannsóknnum sem hafa aðeins borið saman sameiginlega forsjá og forsjá annars foreldris, komst Bauserman (2002) að þeirri niðurstöðu að bætt aðlögun barna í sameiginlegri forsjá væri óháð því hversu mikil átök foreldra voru. Gunnoe og Braver (2001) komust að þeirri niðurstöðu að ávinningur sem tengdist sameiginlegri lagalegri forsjá væri óháður því hvort átök foreldra hafi verið mikil áður.

³ Laumann-Billings og Emery (2000) mældu einnig umgengni við foreldra sem börnin bjuggu ekki hjá, (aðeins síðustu tvö árin í framhaldsskóla), en tóku ekki tillit til þess hvort umgengnisforeldrið var móðir eða faðir. Mæður voru umgengnisforeldri í 10% fjölskyldnanna í rannsókn 1 og 23% í rannsókn 2. Það gæti hjálpað okkur að skýra að hluta muninn á niðurstöðum rannsóknanna tveggja, ef fyrir hendi eru ólíkar breytur í tengslum við umgengni móður annars vegar og föður hins vegar. Til að mynda var fylgni milli þáttarins föður kennt um og tíðni heimsóknna til umgengnisforeldris í rannsókn 1 en ekki í rannsókn 2.

⁴ Fjöldi daga og fjöldi gistinguátta á mánuði sýndi hvort tveggja fylgni .82 ($p < .001$) við þáttinn búsetutilhögun.

⁵ Við notuðum meðaltöl stöðluðu stiganna í spurningunum um átök foreldra við útreikninga á fylgni (sjá kaflann um niðurstöðurnar) og frummælitölurnar í frávikagreiningunni.

⁶ Skipting gagnagata, þ.e. gagna sem vantaði, í þættinum átök foreldra var sem hér segir: 15% þátttakendanna svöruðu ekki um tvö fyrstu tímabilin, 2% ekki um tvö síðustu, 8% voru með önnur mynstur (svöruðu aðeins um fyrsta tímabilið, aðeins um síðasta, eða annað eða bæði miðtímabilin) og 15% svöruðu ekki neinni spurningu um átök foreldra. Aðrir (59%) svöruðu um öll fjögur tímabilin. Stigin fyrir einstök tímabil í þættinum átök foreldra höfðu sömu tölfræðilegu tengsl við aðrar mælingar í töflu 2 og meðaltal samræmdu stiganna, með tveimur undantekningum: (a) Meiri átök á tveimur fyrstu tímabilunum, en ekki tveimur síðustu, tengdust meiri sátt við skilnaðinn (A); og (b) meiri átök á tveimur síðustu tímabilunum, en ekki tveimur fyrstu, tengdust meiri neikvæðum tilfinningum um skilnaðinn (GFAD). ⁷ Ekki komu fram neinar vísbendingar um að ólínuleg tengsl skyggðu á línuleg tengsl milli þáttanna búsetutilhögun og vanlíðan vegna skilnaðar.

HEIMILDIR

Amato, P. (1993). Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, bls. 23–28.

Amato, P.R., & Gilbraith, J.G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 61, bls. 557–573.

Amato, P.R., & Rezac, S. (1994). Contact with nonresidential parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 15, bls. 191–207.

- Baron, R.M., & Kenny, D.A. (1986). The moderator–mediator distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, bls.1173–1182.
- Bauserman, R. (2002). Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: A meta-analytic review. *Journal of Family Psychology*, 16, bls. 91–102.
- Burstrom, B., & Fredlund, P. (2001). Self-rated health: Is it a good predictor of subsequent mortality among adults in lower as well as in higher social classes? *Journal of Epidemiological Community Health*, 55, bls. 836–840.
- Davies, P.T., & Cummings, E.M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116, 387– 411.
- Derogatis, L.R. (1994). *SCL–90R administration, scoring, and procedures manual*. Minneapolis, MN: National Computer Systems, Inc.
- Fabricius, W.V. (2003). Listening to children of divorce: New findings on living arrangements, college support and relocation that rebut Wallerstein, Lewis and Blakeslee (2000). *Family Relations*, 52, bls. 385–396.
- Fabricius, W.V., & Braver, S.L. (2003). Non-child support expenditures on children by nonresidential divorced fathers: Results of a study. *Family Courts Review*, 41, bls. 321–336.
- Fabricius, W.V., & Braver, S.L. (2004). Expenditures on children and visitation time: A reply to Garfinkel, McLanahan, and Wallerstein. *Family Court Review*, 42, bls. 350–362.
- Fabricius, W.V., Braver, S.L., & Deneau, K. (2003). Divorced parents' financial support of their children's college expenses. *Family Courts Review*, 41, bls. 224–241.
- Furstenberg, E.F., Jr., Hoffman, S.D., & Shrestha, L. (1995). The effects of divorce on intergenerational transfers: New evidence. *Demography*, 32, 319–333.
- Gunnoe, M.L., & Braver, S.L. (2001). The effects of joint legal custody on mothers, fathers, and children controlling for factors that predispose a sole maternal versus joint legal award. *Law and Human Behavior*, 25, bls. 25–43.
- Gureje, O., Simon, G.E., Ustun, T.B., & Goldberg, D. (1997). Somatization in cross-cultural perspective: A World Health Organization study in primary care. *American Journal of Psychiatry*, 151, 989–995.
- Healy, J.M., Malley, J.E., & Stewart, A.J. (1990). Children and their fathers after parental separation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60, bls. 531–543.
- Johnson, J.R., Kline, M., & Tschann, J.M. (1989). Ongoing post divorce conflict: Effects on children of joint custody and frequent access. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, bls. 576–592.
- Judd, C.M., & Kenny, D.A. (1981). Process analysis: Estimating mediation in treatment analysis. *Evaluation Review*, 5, bls. 602–609.
- Katz, L.F., & Gottman, J.M. (1997). Buffering children from marital conflict and dissolution. *Journal of Clinical Child Psychology*, 26, 157–171.
- King, V., & Heard, E. (1999). Nonresident father visitation, parental conflict, and mother's satisfaction: What's best for child well-being? *Journal of Marriage and the Family*, 61, bls. 385–396.
- Kirmayer, L.J., & Robbins, J.M. (1991). Three forms of somatization in primary care: Prevalence, co-occurrence, and sociodemographic characteristics. *Journal of Nervous Mental Disorders*, 179, bls. 647– 655.
- Kroenke, K., Spitzer, R.L., & Williams, J.B.W. (2002). The PHQ–15: Validity of a new measure for evaluating the severity of somatic symptoms. *Psychosomatic Medicine*, 64, bls. 258–266.
- Kurdek, L.A. (1986). Custodial mothers' perceptions of visitation and payment of child support by noncustodial fathers in families with low and high levels of pre-separation interparental conflict. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 7, bls. 307–323.
- Laumann-Billings, L., & Emery, R.E. (2000). Distress among young adults from divorced families. *Journal of Family Psychology*, 14, 671–687.
- Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Luecken, L.J., & Fabricius, W.V. (2003). Physical health vulnerability in adult children from divorced and intact families. *Journal of Psychosomatic Research*, 55, bls. 221–228.

- Luecken, L.J., & Lemery, K.S. (2004). Early caregiving and physiological stress responses. *Clinical Psychology Review*, 24, bls. 171–191.
- Lye, D.N., Klepinger, D.H., Hyle, P.D., & Nelson, A. (1995). Childhood living arrangements and adult children's relations with their parents. *Demography*, 32, bls. 261–280.
- Maccoby, E., & Mnookin, R. (1992). *Dividing the child*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Manor, O., Matthews, S., & Power, C. (2001). Self-rated health and limited longstanding illness: Interrelationships with morbidity in early adulthood. *International Journal of Epidemiology*, 30, bls. 600–607.
- Markovitz, J.H., & Matthews, K.A. (1991). Platelets and coronary heart disease: Potential physiologic reaction. *Psychosomatic Medicine*, 53, bls. 643–668.
- Maunder, R.G., & Hunter, J.J. (2001). Attachment and psychosomatic medicine: Developmental contributions to stress and disease. *Psychosomatic Medicine*, 63, bls. 556–567.
- McEwen, B.S., & Wingfield, J.C. (2003). The concept of allostasis in biology and biomedicine. *Hormones and Behavior*, 42, bls. 2–15.
- Mechanic, D., & Hansell, S. (1989). Divorce, family conflict, and adolescent's well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 30, bls. 106–116.
- Parker, G. (1989). The Parental Bonding Instrument: Psychometric properties reviewed. *Psychiatric Development*, 89, bls. 317–335.
- Reidenberg, M.M., & Lowenthal, D.T. (1968). Adverse nondrug reactions. *New England Journal of Medicine*, 279, bls. 678–679.
- Schappert, S.M. (1992). National Ambulatory Medical Care Survey: 1989 summary. *Vital Health Statistics*, 13, bls. 1–80.
- Spitzer, R.L., Williams, J.B.W., Kroenke, K., Linzer, M., deGruy, F.V., Hahn, S.R., o.fl. (1994). Utility of a new procedure for diagnosing mental disorders in primary care: The PRIME–MD 1000 study. *Journal of the American Medical Association*, 272, 1749–1756.
- Troxel, W.M., & Matthews, K.A. (2004). What are the costs of marital conflict and dissolution to children's physical health? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 7, bls. 29–57.
- Wolchik, S.A., Tein, J., Sandler, I.N., & Doyle, K.W. (2002). Fear of abandonment as a mediator of the relations between divorce stressors and mother–child relationship quality and children's adjustment problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, bls. 401–418.

**Foreldra
jafnrétti**